

Elmondani és tanítani
(oktatási segédanyag)

Képtelen történet

Németh Ervin

Forrás Film produkció

2014

ELMONDANI ÉS TANÍTANI

PROGRAMLEÍRÁS

Célkitűzés

Olyan oktatási-nevelési *módszertani segédanyag* közreadása és folyamatos bővítése a *Képtelen történet* című filmhez kapcsolódóan, amely egyrészt méltó emléket állít a holokauszt áldozatainak, beemeli a témát a tanítási gyakorlatba, másrészt alkalmas a diákok irodalmi és mozgóképi szövegértési szintjének emelésére, valamint összehasonlító szemléletmódjuk erősítésére, továbbá segítséget nyújt a pedagógusoknak ahhoz, hogy módszertani eszköztárukat gazdagítsák. Olyan műveket helyez a vizsgálódás középpontjába, amelyek eddig *nem voltak ismertek*, vagy éppen *friss művészi feldolgozásnak számítanak* a holokauszt témájában. A színpadi játék szövegkönyvének közlésével pedig hozzájárul ahhoz, hogy az *iskolai megemlékezések élményszerűek* legyenek, segítsenek a diákok bevonódási szintjének emelésében.

A program tartalma

1. IRODALMI MŰVEK – irodalmi szövegértési munkafüzet diákoknak, ill. módszertani segédlet tanároknak a holokauszt témájának feldolgozásához:

1. Novellák

- Danilo Kiš: *Játék*
- Danilo Kiš: *Pogrom*
- Tabák András: *Játék vasút*

2. Regények

- Pressler, Mirjam: *Malka Mai* (Móra, Bp., 2004)
- Molla, Jean: *Sobibor – az elhallgatott múlt* (Ciceró, Bp., 2008)
- Gleitzman, Morris: *Egyszer* (Ciceró, Bp., 2009)
- Levi, Lia: *Csillagok völgye* (Ciceró, Bp., 2010)

2. FILMEK – mozgóképi szövegértési feladatok diákoknak, ill. módszertani ötletek tanároknak az alábbi játékfilmek feldolgozásához:

- Malle, Louis: *Viszontlátásra, gyerekek!* (1987)
- Benigni, Roberto: *Az élet szép* (1997)
- Dembo, Richard: *Nina otthona* (2005)
- Mihaileanu, Radu: *Életvonat* (1998)
- Ruzowitzky, Stefan: *Pénzhamisítók* (2005)

3. REGÉNYBŐL FILMET – összehasonlító szemléletű irodalmi és mozgóképi szövegértési feladatok diákoknak, ill. módszertani ötletek tanároknak a regények és filmek feldolgozásához

- *A csíkos pizsamás fiú*
John Boyne regénye (Ciceró, Bp., 2007) és Mark Herman filmje (2008)
- *Titok*
Philippe Grimbert regénye (Magvető, Bp., 2008) és Claude Miller (2007) filmje
(*Feldolgozása abban az esetben, ha a film elérhetővé válik Magyarországon. Ha ez nem valósul meg, akkor a módszertani anyag a regényt az Irodalmi művek fejezetben, a Regények alcím alatt tárgyalja majd.*)

4. EGY ISKOLAI HOLOKAUSZT-EMLEKMŰSOR FORGATÓKÖNYVE

A műsor alapanyagát Oliver Lustig *Lágerszótár* (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1984) című dokumentumregényének szövegrészletei adják. A műsorötlet – performansz jellegénél fogva – képes bevonni egy teljes iskolai közösséget az emlékünnepe napján a közös élménybe és együttgondolkodásba.

A tantervben előírt feladatok és a program összefüggései

A folyamatosan felépülő módszertani anyag többek között az alábbi – kevés szemléltethető anyaggal bíró – tantervi ismeret feldolgozásához nyújt segítséget a tanár számára:

- a narráció kérdései az irodalmi művekben (nézőpontváltások; a szabad függő beszéd mint narrációs technika);
- az epikus szövegek motívumhálózata;
- a képi motívum mint a film szervező ereje;
- dokumentum vagy fikció;
- az adaptáció kérdései;
- A holokauszt-történetek átélhetősége: lehet-e az esztétikum nyelvén beszélni az elmondhatatlanról? (vita)

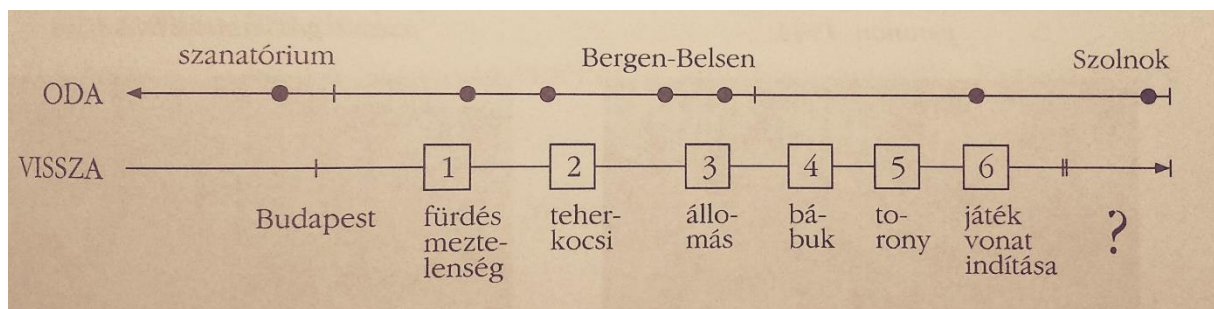
Megjegyzés: A módszertani segédanyag zömmel olyan regényeket és filmeket dolgoz fel, amelyek viszonylag friss megjelenésűek, s elérhetőek a közkönyvtárak dokumentumtáraiban. Mivel a novellákat nehezebb megtalálni, ezért azok szövegét közreadjuk letölthető formában.

A novella egy különös vonatút története Szolnoktól Bergen-Belsenen át egy amerikaiak által felállított szanatóriumig és vissza – különös módon elbeszélve.

Tabák András

JÁTÉK VASÚT

1. Keresd meg a térképen vagy a történelmi atlaszodban az utazás valóságos és lehetséges állomásait!
2. Mikor játszódik a történet? Milyen jelekből következtetsz erre?
3. Ki az utazó? Milyennek írja le a külsejét és ruházatát az elbeszélő?
– Gábor apja érti, miért nem hajlandó átöltözni a fiú, amikor megérkezik Budapestre.
És te érted? Magyarázd el az apa nevében a feleségednek, illetve a gyerekednek!
4. Az elbeszélés során milyen módon szerzel tudomást az odaút történetéről? Nézd meg figyelmesen az alábbi ábrát! A pontok a felidézett eseményeket jelölik. Kösd össze őket a megfelelő számokkal!

Miért nem lehet megtenni a ?-lel jelzett útszakaszt? Hogyan valósulhat meg mégis?

5. Gábor, a hétéves unokaöcs szinte semmit sem ért Robi vad, a játék vasutat szétromboló indulatából. Magyarázd el neki, mi játszódik le Robi lelkében!
6. A következő két kép dokumentum-felvétel, 1944-ben készült zsidó gyermekek üldöztetéséről. Ha filmrendező lennél, és a Játék vasút alapján készítenél játékfilmet, felhasználnád-e a képeket? Hol, milyen módszerrel építenéd be a filmmedbe őket?

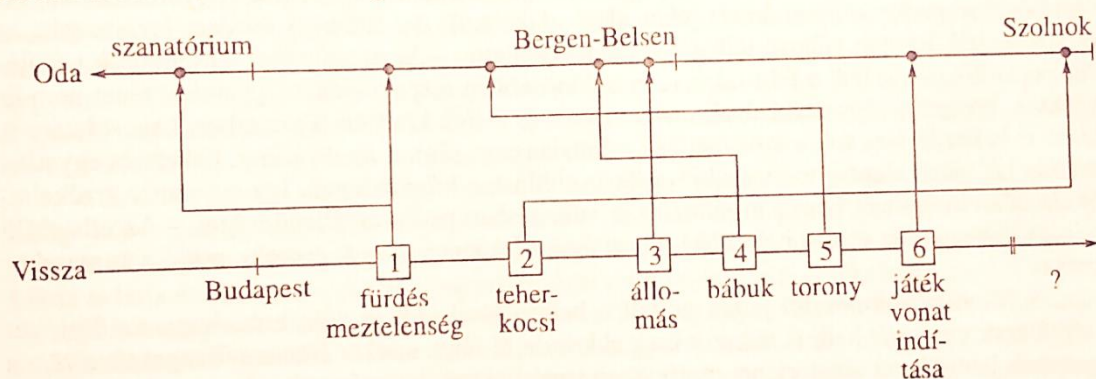

Tabák András: Játék vasút

1 – 2. A történet valós helyszínen, Budapesten játszódik, valamikor 1945 nyarán, őszén. Korjelzők a feliratok, a vöröskatonák együttes jelenléte a nemzetiszín karszalagos rendőrökkel, a koncentrációs táborok említése stb.

3. A gyerek Róbert, egy szolnoki zsidó család 12 esztendőös fia, aki a bergen-belseni koncentrációs tábor felszabadulása után amerikai szanatóriumba került, majd onnan hazaszökött. Ruházata jelzi, hogy honnan jött: csíkos rabruhát, afölött egy amerikaiaktól kapott kabátot visel. Sapkáján még ott van a táborban kapott száma: 27059.

4. Az odaút története a játék vasút egyes elemeinek, illetve a játék egyes fázisainak hatására idéződik fel, de csak Robi gondolataiban. – Az ábrán közölt feladat megoldása:

Szolnokra nem juthat vissza a szüleihez Robi, hiszen ők elpusztultak a koncentrációs táborban. A találkozás csak Robi gondolataiban, talán lázálmban valósulhat meg.

5. Ezt a feladatot rövid felkészülési idő után szóban, szerepbe lépve kell megoldani. Beszélhet Gábornak az anyja, az apa vagy valaki egy kívülálló szerepében (Gábort nem kell megjeleníteni), s egymás után több gyereket is meghallgathatunk, hiszen a feltételezett szituáció részletei különbözőek lesznek.

6. A feladat önálló kreativitást igényel a diákoktól, de csoportmunkában is megoldható – sokféle megoldási lehetőséggel.

A feladatokban felhasznált ábrák és képek forrása sorrendben:

Németh Ervin: Irodalom Birodalom. Barangolások könyve, 6. Mozaik, Szeged, 1996, 151. p.

<http://www.szombat.org/files/2013/05/Holokaust-tulelo-gyerekek.jpg?702f34> [2014. október 20.]

http://ujjszo.com/sites/default/files/styles/width-650/public/old/ujjszo_1258756580_6.jpg?itok=yatEuMSI

[2014. október 20.]

Németh Ervin: Irodalom Birodalom. Útikalauz tanároknak, 5-6. Mozaik, Szeged, 1998, 181. p.

Egy regény-akadályverseny lehetséges feladatai

Pressler, Mirjam

MALKA MAI

(Móra, Bp., 2004)

1. feladat

Rakd helyes időrendbe a számok segítségével az alábbi eseményeket!

1. Hanna és Minna megérkeznek Budapestre.
2. Malkát Mai doktornőhöz viszik.
3. Menekülés Lengyelországból.
4. A stryji kórházban.
5. A skolei gettó felszámolásakor Malka megmenekül.
6. Hanna visszautazik Lawocznéba Malkáért.
7. Malka megbetegszik Kopolowicziéknél, ezért anyja és nővére nélküle indulnak tovább.

2. feladat

Kihez tartoznak az alábbi tárgyak? Párosítsd a nevekkel (pl. 1/a)!

1. labda
 2. egy rakás fehérnemű és 200 pengő
 3. Liesel, a baba
 4. fekete kipa
 5. szán
-
- a) Malka
 - b) Wojtek, az erdész
 - c) Antek, a mongolidióta kisfiú
 - d) Chaim Kopolowicz, a vallásos zsidó
 - e) Rónay méltóságos asszony

3. feladat

Igaz vagy hamis az állítás? Írd a szám mellé az I vagy H betűt!

1. Malka az ételeiről nevezte el a napokat.
2. Malkát édesanyja Tereziáéknál hagyja, miután a kislány belázasodik.
3. Malka haját levágják a kórházban.
4. Hanna ügyvédként dolgozik Lawocznében, amíg menekülniük nem kell.
5. Burg doktor tifusszal kezelte Malkát a stryji kórházban.

A meglepetések filmje

Németh Ervin tanulmánya tanári felkészüléshez

Mihaileanu, Radu

ÉLETVONAT

(1998)

Ha igaz a címben jelölt állítás, s a román–francia koprodukcióban készült filmet valóban a meglepetések éltetik, talán akkor sem rontom el a leendő néző filmélményét azzal, hogy éppen a meglepetésről mint a filmet működtető rendszerről készülök néhány gondolatomat közzétenni. Valószínűleg az okozza a néző számára a legkisebb meglepetést, hogy a holocaustról megint egy vidám hangvételű, komédia-számba menő film készült – ezúttal Radu Mihaileanu keze alatt. A téma illetően feldolgozása miatti berzenkedést, hangos és nagyszámú véleménynyilvánítást, dühödt kiátkozást vagy éppen megértő helyeslést nyilván csökkenti az a tény, hogy Mihaileanu filmje ugyanúgy 1998-ban készült, mint Roberto Benigni *Az élet szép* című alkotása, ám azt a filmet az Oscar-díj szele hamarabb röpítette el hozzánk, s a rangos díj jobban magára vonta a kritikusok és a nézőközönség figyelmét. Az *Életvonat* tehát szélárnyékban érkezett, s addigra lefutottak már azok a viták, amelyek a „felfoghatatlan” témává emeléséről, esztétikai megragadhatóságának módjáról gerjedtek a Benigni-film kapcsán. Magam nem tudok és nem kívánok döntőbíró lenni ebben a kérdésben, de osztom Kertész Imre gondolatát, aki szerint „a holocaustról, erről a felfoghatatlan és áttekinthetetlen valóságról egyedül az esztétikai képzelet segítségével alkothatunk valóságos elképzelést” (kiemelés tőlem – NE). Ily módon tehát bármely művésznek – ha a deportálások és a holocaust tényét kikerülhetetlennek érzi – joga van műalkotása létrehozásához a legadekvátabbnak gondolt esztétikai megoldásokat (még ha az éppen a komikum is) felhasználnia.

Nem hiszem, hogy jogunk lenne megkérdőjelezni Benigni és Mihaileanu jó szándékát vagy akár erkölcsi felelősségét, amikor a komikumot és a mesés lehetetlenségek sorozatát választják közlendőjük művészi kifejezésformájául. Választásuk arról tanúskodik, hogy a két rendező nagyon is tudatában van annak, hogy ami megtörtént, az sokkoló, ezért elképzelni (műalkotássá teremteni) nehéz, de tudnunk kell róla. A dokumentálás erkölcsi kényszere és a kifejezhetőség esztétikai korlátai által gúzsba kötve éppen a mese és a nevetés lesz az az eszköz, amellyel érvényeset tudnak mondani a témáról. Mindketten a szépités (s Mihaileanu még az abszurditás) irányába torzítanak. Nem véletlen hát, hogy Benigni rejtetten a gyermek Giosué, Mihaileanu pedig vállaltan a bolond Slomót teszi meg filmje főszereplőjévé: a képzelet, a mese, a csoda, a meglepetés a gyermek és a bolond világának szerves része.

Mielőtt további összehasonlító fejtegetésekbe bonyolódnék (ami most nem tisztem), hadd mondjam el, miről is szól Mihaileanu filmje. A történet valamikor 1941-ben játszódik, amikor is Slomo, a falu bolondja azzal a hírrel érkezik vissza szokásos kóborlásairól a falujába, hogy a szomszéd falu zsidóságát a németek elhurcolták. Az ő falujuk következik, ha nem tesznek valamit ellene. De mit? Slomo azt az ötletet adja a rabbinak, hogy szervezzenek ál-deportáló vonatot: játsszák maguk a deportáltak és a deportálók szerepét, s így lavírozva át fél Európán eljuthassanak Palesztinába. A képtelenségek kijáró fogadtatás után a döntésre hivatottak végül magukévá teszik a gondolatot, s kezdetét veszi a felkészülés, majd a megvalósítás folyamata.

A cselekmény mozgatója két szinten is a shakespeare-i bolond, Slomo: ő a film megjelenített narrátora, s ő az alaphelyzetből kiutat mutató képtelen ötlet gazdája, sőt a későbbiekben is ő lesz az ötletgyáros, a már-már a véres valóságba (é.: a lebukásba) tartó cselekmény továbblendítője, a képtelenség határát súroló (vagy azon is átlépő) túlélési ötletek kiagyalója. A film cselekményén vadul elburjánzó képtelenségek sorozata valójában a történelmi helyzet parabolája: az is maga az abszurditás, hihetetlen dolog, ahogy Slomo mondja róla (a holocaustot szerencsével túlélő zsidók szavaival élve): „Tudtuk, de nem

hittük.” Túl nagy az emberi értelem magasrendűségébe vetett hit, pedig már rég nem az működteti ezt a kelet-közép-európai (a filmben éppen romániai) „Abszurdisztánt”. Ezt túlélni csak a képtelenség, a csoda, a mese – no és a nevetés segíthet.

Ezért van, hogy Slomo képtelen ötletének elfogadása után Stetl faluban gyakorlatilag felfüggesztődik a valóság: a mese vákuum-idejébe és vákuum-terébe kerülünk át. Az útra való felkészülés hosszan részletezett eseménysora alatt egyetlen egyszer sem lépünk ki a faluból: nem tudjuk, milyen erőfeszítésekkel járt a szükséges dolgok (pl. a német egyenruhákhoz való posztó, a mozdony és a mozdonyvezető stb.) beszerzése; nem tudjuk, hogyan kerül olyan gyorsan haza a németet tanító rokon: megíródik a hazahívó levél, elmennek a beszerzők, hogy aztán – hipp-hopp! – máris Stetlben teremjenek a szükséges dolgok és emberek. Slomótól tudjuk, hogy a németek már a szomszéd faluban vannak, a mi derék stetli zsidóink azonban nyelvleckét vesznek, mozdonyt építenek újjá, „takarékpénztári” gyűjtést szerveznek, szokásaikat (a nők közös rituális fürdése, tánc, ételek elkészítése) néprajzi filmbe illő hitelességgel mutatják be – mindez természetesen csak a rendező által teremtett, a mesei világhoz tartozó, pergő ritmusú montázsorban bemutatott téridő-vákuumban képzelhető el. A rendező által fölvállalt meseszerűséget nemcsak ez bizonyítja: hasonló szereppel bír a film utolsó előtti jelenete, amikor is az „életvonat” a viszonytagságos utazás során megérkezik a német–orosz frontvonalra. A szerelvény körül robbannak tűzérési lövedékek, s jól látható – a rendező nem is akar áztatni bennünket –, hogy trükkfelvételtől van szó: a képeken mintha petárdákat hajigálnának a makettvonat köré, szembetűnően kivehető az érkező „lövedékek” alakja, az egyik gellert kapva robbanás nélkül pattan le a terepasztról. Amit látunk: mese, fiktív történet, persze nagyon is abszurdba és groteszkbe hajló. (Hogy ne menjünk messzire, emlékezzünk, mit mondanak az életvonat utasai, amikor az előbb idézett jelenetben megérkeznek a frontvonalra: ez a szabadság földje. S már zuhognak is a lövedékek!) Olyan ez a mese, amilyen a világ: groteszk és abszurd. Van persze a történetben igazi mese is: ezt az anya mondja esti altatóként a kisgyerekeinek már a vagonban, miközben az apa kétségbeesetten próbálja lenyelni azt a besodródott náci röpcédulát, amelyen éppen az ő elpusztításukra szólítanak fel. Ebben a jelenetben – szemben a filmmese abszurd jellegével – a mese formája, felépítése valódi, szerepüket tekintve azonban megegyeznek: a gyerekmese és filmmese (mint ez utóbbit majd később igazolni próbálok) egyaránt a védelem, a szörnyek elleni oltalom, az emberi gonoszság elleni fölvértezés eszköze.

Már említettem, hogy a film stílusának meghatározó jegye az abszurdba hajló, nagyon gyakran groteszk komikum. Ez az esztétikai minőség többnyire a cselekményábrázolásban, az események képi megfogalmazásában érhető tetten. Már-már a burleszkszínfilmet idézi a kissé balfácán, ám élete nagy álmának beteljesüléséhez érkezett kishivatalnok, Struhl szerencsétlenkedése a mozdony elindítása körül (ti. Struhl egy minisztériumi irattárban szolgál, s most kapva kap a stetliek felkérésén: végre mozdonyt vezethet, ám még a mozdonyvezetők kézikönyvét is fordítva tartja a kezében). A vonatot felrobbantani igyekvő partizánosztog szerencsétlenkedései – különösen a sikertelenség után a mezőn át baktató képük – szintén a burleszkszínfilm felé mutatnak, megtévezve a dialógusok kabarétréfába illő nyelvi humorával (gondoljunk az osztagparancsnok „Kiért” hívja „Miért”-et kezdetű rejtjeles telefonbeszélgetésére a partizáncsoport vezetőjével). Mihaileanu remek képi humorát jellemzi az ötlet, amikor az álnácik valódi vérebekekkel álhajtóvadászatra indulnak eltévedt társuk, a szabó előkerítésére, s a csaholó kutyákkal nekilödulő katonák képei közé egyszer csak bevág a rendező egy közeli képet, amelyen egy katona foltos kiskutyáját az ölében tartva rohan a többiekkel. A szatíra eszköztárába tartozik az az eljárás is, amellyel a rendező a mezei imádkozás közbeni összeveszés triviális okait (sapkalevétel, evés, félrenevelés) eltűnővé gigantikus méretűnek látszó világnézeti konfliktust vezet föl. A szatirikus láttatás persze nyomban leleplezi, hogy szó sincs itt valós, elvi alapokon nyugvó szembenállásról, sokkal inkább az emberi gyarlóság és kicsinyesség a mozgatója ennek a konfrontációnak. Ugyancsak az említett szemléletmód vezeti a rendezőt, amikor sarkított, túlzóan egyszerűsített szerepfelfogást vár el több szereplőtől, mint például a

szabót fogva tartó, náci helyőrségi tisztet játszó színésztől, a román polgármester vagy akár a rabbi megszemélyesítőjétől.

A komikus (szatirikus, groteszk és abszurd) általában a kisebb csoportot vagy tömeget mozgató jelene-tek sajátja, míg a kétszereplős kamarajelenetek dialógusaiban a lirizált-filozofikus hangvételé lesz a főszerep. Igaz ez Slomo és Mordeháj (az álnáci vonatparancsnokot „alakító” zsidó férfi) beszélgetéseire, Slomo különös helyzetben megfogalmazott szerelmi vallomására, egyáltalán, minden olyan helyzetre, amelyben erkölcsi kérdések vetődnek föl. Ezek leggyakrabban Mordeháj és „katonái” cselekedeteivel kapcsolatosak, akik egyre rémisztőbb módon azonosulnak a szerepükkel, ahogy a történet halad előre. Megdöbbentő látni, ahogy az álnácik nem képesek kivonni magukat a szerep megkövetelte tettek dehumanizáló lelki visszahatásai alól, egyre komolyabban veszik feladatukat, ám mindez csupán Mordeháj esetében érik lelki konfliktussá, amelyet a Slomóval folytatott beszélgetésben igyekszik feloldani.

Az egész filmben egyébként a Slomo által használt nyelv a legpoétikusabb: shakespeare-i bolondok hagyományaihoz illően metaforákban fogalmaz, amelyeket a rabbi fordít le köznyelvre. Hallgatva Slomo szavait, a film nézői számára másfajta fordítás is lehetségessé válik: Mihaileanu rendre olyan képszerű kifejezéseket mondhat Slomóval, amelyek a néző történeti tudását idézik fel hátborzongató módon. Lehetetlen, hogy ne asszociáljunk a holocaust tényére akkor, amikor ezeket az akár profetikusként is nevezhető szavakat halljuk a bolond szájából: eltűnünk – egyesül ég és föld – elrepülünk!

A film címe – *Életvonat* – maga is metaforikus cím. Elsődlegesen a megmenekülés eszközét jelöli a film cselekményében, másodlagos jelentésében ellentétpárt képez a deportáltakat szállító hírhedt halálvontokkal. Van azonban egy harmadik jelentéssíkja is: a vonat önálló világot teremtő tér (mint ahogy az emberi közösségek törvényeit vizsgáló regényekben pl. az iskola vagy a sziget), amelyben koncentráltan jelentkeznek a közösségek szociális konfliktusai, emberi és erkölcsi problémahelyzetei, egyén és közösség viszonyának dilemmái, az egymás mellett élő értékrendszerek súrlódásai. Az „életvonaton” is kialakulnak az ideológiai frontok: szembekerül egymással a rabbi fia, Jossi által vezetett, nevetségesen vulgáris marxista csoport és az álnácik csapata; az egyre náciabb nézeteket valló s akként is viselkedő „katonák” csoportja pedig szinte a szerep kíváncsiságai szerint kerül összeütközésbe a falu „igazi” zsidóközösségével; a zsidók és marxisták közötti ellentét pedig az apák és a fiúk konfrontációjaként, a „félre-neveltetek bennünket” vád jegyében nyilvánul meg.

A film legegységesebb szereplőit tekintve túlteszi magát az ideológiák harcán. Slomo a legfontosabb kérdést fogalmazza meg az adott történelmi szituációban, amikor a rabbit kiigazítja: „Nem az a kérdés, van-e Isten, hanem hogy mi vagyunk-e!” Azaz: van-e még ember, nem pusztult-e ki végképp a világból a humánus? Marx–Engels összesét legyőzi Samilban, Mordeháj fiában a vágyott szerető, Eszter kitárt melle. A zsidók és cigányok egymásra találása sem csak a közös sorsnak köszönhető, legalább olyan jelentős szerepet játszik benne a zene (egy cigány és egy zsidó hegedűs fölöttébb mókás és jó ritmusban vágott vonópárbajaként fölvezetve), a rezgő mellű cigányasszonyok érzéki tánca, no és a szerelem. (Hát persze, Eszter és egy cigánylegény között.) A film azt erősíti bennünk, hogy az embertől elpártolt ideológiák fölött végül csak uralomra jut a humánus, a józanul megélt kisvilág, valamint a kultúra által közvetített tapasztalat.

Ami azt illeti: szükség is volt (van és lesz) rá ebben a közép-kelet-európai kátyúszobában, ahol ember legyen a talpán, aki kiismeri magát az abszurd viszonyok között. Mihaileanu is ezt mondja filmje epilógusában, amikor újra megszólaltatja Slomót mint narrátort. Megtudjuk tőle, hogy az életvonat szereplőinek sorsa miként alakult: a cigányok többnyire Palesztinában, a zsidók pedig Indiában telepedtek le. Így megy ez erre felé.

S befejezésül a rendező csavar még egyet ezen az amúgy is kacifántos helyzeten. Visszahozza premier plánban mutatva Slomo arcát a vászonra, amint éppen befejezi a történet mesélését. Emlékszünk, ugyan- ebben a beállításban láttuk Slomót a film elején. Ám most a mesemondó szavai közben a premier plán gyors zoomolással second plánba vált, s ott látjuk Slomót csíkos sapkában és rabruhában, szögesdrótok mögött állva mesét mondani. Hogyan? Amit eddig láttunk-hallottunk a csodás megmenekülésről, lehet, hogy csak mese volt?! A fogoly Slomo fejében megszülető „gyógyszer” a túléléshez? Vágyteljesítő álom, avagy az abszurd valóságot a maga fegyverével, a mesei abszurdal legyőző valóságkorrekció? Mihaileanu filmjében ez az utolsó, az addig látottakat mintegy átértelmező meglepetés: az addig jóízűen kuncogó, néha hahotázó nézőtér hirtelen elcsendesül, még a levegő is megdermed néhány pillanatra. Akkor most hogy van ez a holokauszttal meg a nevetéssel?

Életvonat

(Train de vie)

Színes, magyarul beszélő,

francia-belga-holland-román filmdráma, 98 perc
1998

Rendező: **Radu Mihăileanu**

Író: **Radu Mihăileanu**

Operatőr: **Jorgosz Arvanitisz**, Laurent Dailland

Zene: **Goran Bregović**

Szereplők:

Lionel Abelanski (Shlomo)

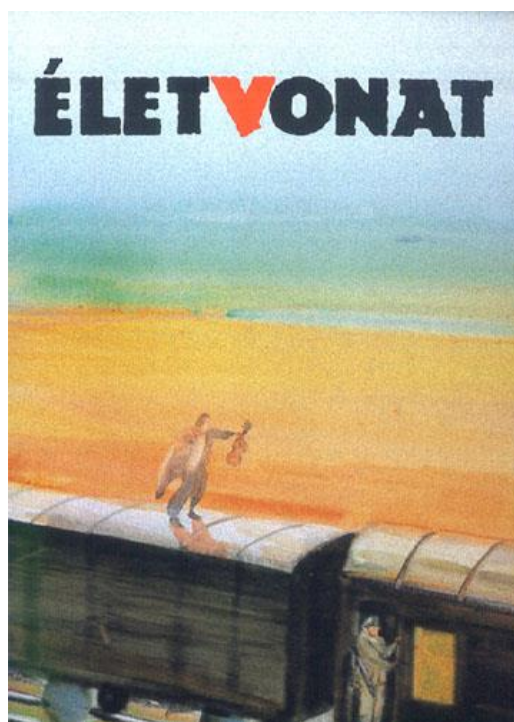
Rufus (Mordechai)

Clément Harari (Rabbi)

Michel Muller (Yossi)

Agathe de la Fontaine (Esther)

Bruno Abraham-Kremer (Yankele)

A felhasznált fotó forrása:

<http://www.filmkultura.hu/regi/2000/articles/films/images/eletvonat/vonat01.jpg> [2014. október 20.]

LÁGERSZÓTÁR

A műsor alapanyagát Oliver Lustig – az egykori 112398-as számú Häftling – *Lágerszótár* című dokumentumregényének szövegrészei adják.

A helyszín az iskola legnagyobb fogadótere (aula), amelynek közepén énekkari dobogókból felépített, mind a négy oldaláról lépcsőzetesen emelkedő emelvény áll. Az iskolai osztályok ezt az üres és csupasz emelvényt veszik körül.

A játék elején a tér minden irányából érkeznek a játszó: kabátjaikon sárga csillag, kezükben bőrdöngők. Lassan közelednek, különböző ritmusban – megszólalásaik alkalmával megállnak a térben.

A játékot egy erőteljes, durva kiáltás nyitja – a hang gazdája nem látható: „Alle heraus!” (Kifelé mindenki!) Erre a parancsra indulnak el a középen álló emelvény irányába a játszó.

Az elhangzó szövegek:

Zongorista. Így nevezte a többi női fogoly. Csontrepsző hidegben érkezett a lágerbe, 44 telén. Húszéves volt, és öt nemzetközi verseny díjazottja. Anyja mindegyre hasított egy-egy csíkot rongyos ruhájából, hogy bepólyálja, védje ujjait. Már tavaszodott, amikor egy este az Appelnél, pontosan abban a pillanatban, amikor az SS az ő sora előtt lépett el, a lánynak megrándult a keze. Az SS észrevette. Megállt, kiengedte kezéből az égő cigarettát. „Vedd fel!” parancsolta a lánynak.

* * *

Amikor a lány lehajolt, és éppen meg akarta fogni a cigarettát, az SS lépett egyet, és teljes testsúlyával ránehezedett a lány kezére. Az felsikoltott. Az anya kétségbeesetten az SS-hez rohant, aki egyetlen ütéssel a földre terítette. Az asszony szempillantás alatt föltérdelt, s átölelte a hóhér csizmáját, megpróbálva megmenteni a lány kezét. Az SS pisztolyt rántott, az anya tarkójára szegezte, és meghúzta a ravaszt, sietség nélkül, sőt nyújtva az időt, miközben csizmasarkát jobbra-balra forgatva, összeroncsolta a lány ujjait...

* * *

A tábor parancsnoka valósággal elárasztotta családját ajándékokkal. Amikor fia a tizennyolcadik évét töltötte, úgy gondolta, különleges ajándék illeti meg. Pisztolyt vett neki, s meghívta a 18 éves fiatalembert a táborba, melynek főnöke volt, hogy megfelelő környezetben nyújtsa át ajándékát. Az utolsó pillanatban elérzékenyült, s támadt egy ötlete. Olyan ötlet, amely igazán

örömmünneppé tehetné fia nagykorúsítását. Kivezényeltetett a barakkokból 40 foglyot, és felsorakoztatta őket a platón. Szeretett fiával kellő távolságban megállt előttük. Aztán átnyújtotta pisztolyt, ezekkel a szavakkal: „Lődd le valamennyit! Itt az ideje, hogy eleven célpontokra lőj!”

* * *

Láttam hullahegyeket őrző SS-t. Őrizték a hullahegyeket, szétvetett lábbal, bel kezükben a korbács, jobb kezük a géppisztolyon. Szemük se rebbent. A nyakukon ülő gumó – halálfejes sisak.

* * *

Láttam elhaladni őket elégetett holttestek hamujából összehordott nagy halmok mellett. Olykor szenvtelenül haladtak el. Máskor belerúgtak tömpe orrú csizmájukkal a hamukupacba. De soha meg nem rezdültek volna.

* * *

Láttam, mint vernek szét a puskatussal szemrebbenés nélkül emberi koponyákat. Még akkor sem rezdültek meg, amikor kifogástalanul fényesített csizmájukra vér fröccsent vagy szétlocsanó agyvelő darabkái kerültek.

* * *

Láttam olyan SS-eket, akik még nem töltötték be 18. évüket. Álltak szétterpesztett lábbal, bal kezükkel a korbácsot markolták, jobb kezük mutatoujja a ravaszon. Csak vezényszóra vártak. Szemrebbenés nélkül húzták meg a ravaszt. A foglyok arcvonalaiból vérezve buktak a földre fiatalok, serdülők, öregek. Az SS-ek – egyikük sem volt még 18 éves – rezzenéstelenül lőttek tovább.

* * *

A: Egy napon az E tábor egyik foglya a szögesdróton megpillantotta egyetlen életben maradt fivérét.

B: A család többi tagja sorra elpusztult... a gettóban, deportálás közben vagy más táborokban...

A: A fogoly a kerítéshez rohant, fivére nevét kiáltozva.

B: D táborbeli testvére, amikor meghallotta, szintén szaladni kezdett. Egyszerre értek a kerítéshez.

A: Egy pillanatig egyiküknek sem hagyta el szó az ajkát. Az izgalomtól még a lélegzetük is elállt.

B: A következő pillanatban már túl késő volt ahhoz, hogy valamit is mond hassanak egymásnak. A kerítés két végén lévő toronyban az őrk meghúzták a géppisztoly ravaszát.

* * *

A: Egy napon az E tábor egyik foglya a szögesdróton megpillantotta egyetlen életben maradt fivérét.

B: A család többi tagja sorra elpusztult... a gettóban, deportálás közben vagy más táborokban...

A: A fogoly a kerítéshez rohant, fivére nevét kiáltozva.

B: D táborbeli testvére, amikor meghallotta, szintén szaladni kezdett. Egyszerre értek a kerítéshez.

A: Egy pillanatig egyiküknek sem hagyta el szó az ajkát. Az izgalomtól még a lélegzetük is elállt.

B: A következő pillanatban már túl késő volt ahhoz, hogy valamit is mond hassanak egymásnak. A kerítés két végén lévő toronyban az őrk meghúzták a géppisztoly ravaszát.

* * *

Barakkzárás! Rendszerint este történt, a nappal és éjszaka határán. Mi, foglyok egymást lökdösve és taposva tódultunk a barakkokba. Az ajtókat lezárták. A táborba érkezésem után 1944 augusztus közepe táján rendelték el először barakkzárást. Azon az éjszakán elégették a táborban lévő összes cigányt.

* * *

A: A parancsnoknő gyakran leereszkedik a foglyok közé. Csak a láger szaga zavarja: a hullabűzzel keveredett vérszag. Állítólag még akkor is érzi, amikor elhagyja a lágert. Azt mondják, Madeira-borral töltött fürdőkádban szabadul a szagtól. A Madeira-bor megpezsztíti a bőrét.

* * *

44 nyarán, egy júliusi éjszakán kiosontam az E tábor 21-es barakkjából, s néztem az utat, amely összekötötte egymással a III. és IV. krematórium selejtező rámpáját. A sötétben nem láttam egyebet, mint az őrtornyok reflektorai által megvilágított utat, amelyen az elgázosításra ítélték sora vonszolta magát. Nem láttam az arcokat, csak a hatágú sárga csillagok világítottak.

* * *

A: A mozdony éles, hosszan elnyújtott sípolással megállt. A vagonajtóhoz tódultunk.

B: Mindenfelé szögesdrót kerítés. Barakkok és őrtornyok. A bennük álló SS-katonáknak a rvaszon az ujjuk.

C: A barakkok közt emberek sokasága... mind csíkos rabruhában.

D: A magasban fojtó, sűrű füst. Óriási, szürkésfekete gomolyokban terjeng.

E: Megérkeztünk Birkenau-Auschwitzba.

Az utolsó egység szövegeit mondók érkeznek az emelvényhez utoljára. Addigra a többiek már elfoglaltak egy helyet maguknak, letették maguk mellé a bőröndjeiket, levették a kabátjukat. Benépesült az emelvény. Amint a megérkezést bejelentő szöveg elhangzik, minden szereplő mozdulatlaná válik.

Megszólal a zene:

Bach E-dúr hegedűverseny, No. 2, BWV 1042, II. tétel: Adagio

A zene lassú dallamára egy fehéringes kisfiú jelenik meg a térben, rácsodálkozik az emelvényen ülő néma, lehajtott fejű emberekre. Észrevesz a halom tetején egy kis bőröndöt. Felmászik a halomra, kinyitja a bőröndöt, s kivesz belőle nagy favonatot. Tartja a kezében, mosolyog.

Mozdulatlan kép. Csak a zene szól: 6 perc 42 másodpercig. Közben a szereplők hátrahagyva bőröndjeiket és a kabátjaikat lassan „elszivárognak” a játéktérről. Csak a kisfiú marad ott ülve, játékvonattal a kezében, mosolyogva.

Az résztvevő osztályok zavart mozdulatlansága. Bach zenéje még mindig szól. Az osztályok nem mozdulnak... Némán állva hallgatják végig a majd hét percnyi Bachot...

Az installáció – bőrönd- és ruhahegy – egész nap ott marad árván az aula közepén. Mellette kell elmennie mindenkinek, bárhová igyekszik aznap az iskolában. Memento...

A fotókat Németh Ervin készítette.